

HYPERTROFIE VĚDOMOSTÍ

1 Letos padesátiletý biolog a profesor filozofie a dějin přírodních věd hned na třech pražských fakultách Stanislav Komárek se nedávno dočkal vydání třetí prózy. Korpulentní román *Mandaríni* vyšel nakonec v nakladatelství Host na konci loňského roku, byť ukázky z něj byly otištěny časopisecky již v předchozích letech s odlišnými informacemi o nakladateli a rukopis byl podle autorovy datace dokončen v červnu 2005. Je dobře, že brněnský nakladatel dodržel typografickou úpravu předchozích Komárkových próz vydaných ještě v *Petrovu*. Zdůraznil tím jejich vzájemnou provázanost deklarovanou samotným autorem v úvodu k druhému románu a především v „zámluvě“ k *Mandarínům*, v níž označil svoje prozaické opusy za volnou trilogii.

Komárkovy romány *Opšlstisova nadace* (2002) a *Černý domeček* (2004) byly kritikou přijaty značně rozporně. Na jedné straně se objevoval obdiv k autorovým znalostem zvící polyhistora, které v textu s nevšedním postřehem propojuje a obohacuje jej o mnohdy překvapivé konvergence naprosto nesourodých jevů. Jiní kritici hodnotili takto projevovanou vzdělanost za zjevné minus Komárkových próz, neboť jejich množství a rozsah nabourávají svou odstředivostí syžet a tím i románovou kompozici. Oba romány se přitom od sebe značně odlišují: První z nich podává bizarní příběh o celosvětovém spiknutí (a nutno dodat, že tento námět není v domácích prózách posledních let ojedinělý, nedávno jej ve své pozoruhodné prvotině *Munkdorf* [2006] ztvárnil Jan Zenkl, zasadil jej ovšem do české historie). *Černý domeček* podává naopak poměrně věrohodný obraz jihočeského maloměsta v průběhu celého minulého století a pokusem pojmut celé dvacáté století do jednoho románového příběhu se v českém kontextu přirazuje kupř. ke Kratochvilovu *Nesmrtelnému příběhu* (1997) či Bryczovu román *Patriarchátu dáno zašla sláva* (2003).

Poslední román v sobě spojuje autorovi dobře známé vědecké prostředí zobrazené

již v prvotině a sociologizující způsob psaní vlastní následujícímu románu. Příběh je časově přesně ohraničen, odehrává se od září 1989 do září 2001 a popisuje posledních dvanáct let protagonisty Jindřicha Krottenbachera. Nezvyklé jméno nejspíš není vybráno náhodně, ale klíč k charakteru jeho nositele může podat jen stěžej, neboť jeho překlad z němčiny je pouze přibližný (a nepřesný): Kröte = ropucha, ohyzda; Bach = potok. Proto se spokojme s obecným výkladem a interpretujeme Jindřichovo přízvisko jako deklaraci odlišnosti či výjimečnosti jeho vědeckého oboru, kterým je sinologie, s přihlédnutím k jeho specializaci na výzkum Tajné kroniky Mongolů. Ale zdaleka tu nemá jít jen o Krottenbachera, vždyť každý příslušník běžného vědeckého provozu, výzkumný pracovník, akademik či vysokoškolský profesor je svým způsobem výlučný, exkluzivní svou limitující specializací, za níž nedohlédne a na níž si postaví svou vědeckou kariéru. A právě tuto kastu, jež mezi sebe nerada pouští nové členy a žije od reálného světa oddělena ve svém zatepleném a zasmrádlém skleníku, autor trefně pojmenovává titulními mandaríny, tedy jakýmsi vlivnými, mocnými hodnostáři.

Přestože prostředí vysokých škol a akademických institucí je zachyceno na smyšlené Fakultě obecných a speciálních studií Univerzity Ferdinandovy, podařilo se Komárkovi výstižně zobrazit společenské kruhy, jichž je sám součástí, a jako na vybraném vzorku zachytit proměny, kterými prošla česká společnost v průběhu devadesátých let. Ač biolog Komárek v románu vystupuje jako jeden z blízkých Krottenbacherových mandarínských kolegů (a má zde mnohem výraznější postavení než jeho epizodní jmenovec v *Opšlstisově nadaci*), Komárek-autor nejednou vtipně poukazuje na pseudoodbornost vědeckých institucí (viz Jindřichovo pracoviště Ústav srovnávacích studií Západu a Východu, celou zkratkou pak ÚSSZV FOSS UK), přičemž jejich představitele převyšuje šíří svých znalostí.

Za jakési absurdní konsekvence toho, jak hrdina svému oboru propadl, lze označit dvě

na první pohled skurilní události, které se ovšem významnou měrou podílejí na finálním rozuzlení. Tou první je koupě neznámé houby v severočeské provincii, kterou Jindřichovi prodá stařík s nevěrohodným tvrzením, že vývar z houby „zajišťuje přízeň nadřazených“. Přestože sinolog se prostoduchostí prodejcovy triku povýšeně vysmívá, houbu zakoupí a později se nestačí divit jejím účinkům. Pověra jej nakonec, když už se mu nedaří na žebříčku akademických hodností postupovat podle představ, přivede do Číny znovu, byť marně. V jiné epizodě, která již bezprostředně souvisí s Krottenbacherovou smrtí, Jindřich neodolá obskurní příležitosti stát se zasvěti-telem do černé magie (v podstatě jde o závědějící důsledek jeho přednášky) a vůči jeho „učni“ se v něm probudí nečekaná brutalita. Projev latentní agrese pak považuje Jindřich za jedno z mnoha svých selhání a následně využije své moci nad zasvěcovaným, když jej přinutí ke smrtelné ráně.

Jindřichova zahleděnost do vlastního oboru a příslušnost k vědecké elitě (ulitě?) sice nejsou prezentovány okázale, ale jejich důsledkem je až bohorovná vyrovnanost, s jakou přijímá projevy všedního, běžného života. A že se toho kolem něj neděje málo, na prvním místě uvedme násilnou smrt jeho ženy Zuzany. Takové události se Jindřicha ovšem netýkají a nedotýkají, nacházejí se na druhé straně tlustého skla, na straně „normálního života“, a proto jsou ve své fatálnosti neovlivnitelné. Právě-li vypravěč, že „není vědy bez obětí“, stává se takovou obětí paradoxně sám Krottenbacher. A to když si uvědomí, že příliš zapadl do mechanismů akademických a grantových procedur, které se čím dál víc stávají měřítky odborné úspěšnosti a radostnou vědu odsouvají do pozadí. Před ministerkým jmenováním profesorem přijímá smrt v náručí milující partnerky, a to s naprostým (mandarínským?) klidem. Nad jinou možností Jindřich snad ani neuvažuje, svůj konec jednoduše považuje za přirozený a pro jednu daný. Deziluzivní smíření se smrtí se spolu se závěrečným podobenstvím o přeživším čmelákově podílí na baladickém vyznění.

Zatímco v předchozích textech byly znalostní exkurzy podřízeny románové stavbě a sloužily nejednou ke hře se čtenářem či k jeho mystifikování, mám za to, že v *Mandarínech* překročil autor jejich rozumnou mez. Ba co víc, ztratily na jiskřivé ludičnosti a jejich přebujelost a rozvleklost jednoznačně přebijí kýženou originalitu. Kupříkladu smyšlená pasáž o zvláštním parazitovi objeveném v Africe, který byl nazván démonopitékus, je sice odvozena z Komárkova pečlivého pozorování přírodního hemžení a může působit uvěřitelně, ale zabírající devítistránkový odstavec a celou kapitolu ztrácí na objektivitu a s dějem souvisí jen marginálně. Může se namítnout, že četné digrese mají argumentovat autorovo skeptické přesvědčení, že člověk se od zvířat vlastně v ničem neliší a pouze participuje na velkém nekonečném mraveništi, v němž má lidský život směšnou a naprosto zanedbatelnou cenu. Jistě, jako specialista na slovo vzatý má autor na takový názor právo, ale nemusí mu ještě obětovat značnou část svého nejrozsáhlejšího románu.

Korunu svému destruktivnímu zásahu vůči románové formě nasadil Komárek ve zmíněném doslovu. Nejde ani tak o to, že se zde zbytečně otírá o literární kritiku, která si láme hlavu s žánrovou příslušností jeho próz, ale o to, že v duchu kunderovských autointerpretací obhajuje způsob svého psaní na pomezí esejistiky a beletrie a vysvětluje, co chtěl vlastně románem říct. Nechce se mi věřit, že literát s takovým přehledem najednou ztratí nadhled a jme se vysvětlovat čtenáři, že jeho první román pojednává o mužském principu, druhý o ženském a třetí o smrti, tedy o tom, „co je mocnější než oba zmiňované a co je v důsledku srovná do latě“. Opravdu měl Komárek zapotřebí prozradit svou koncepci všem čtenářům (přitom účastníci jeho autorských čtení ji znali už dávno) a nemohl si jako lišák sobě vlastní vyčkat, zdali si toho vůbec nějaký recenzent všimne? Zdá se mi, že tímto poněkud ukřivděným závřením třetího románu chtěl prozaik sám zvednout hrozenou rukavici, kterou každé umělecké dílo při svém zveřejnění bezpochyby je, a částečně jej tím negoval.

Erik Gilk

ŘÁDĚNÍ V ŘÁDU

2 Stejně jako Komárkova románová prvotina *Opšlstisova nadace* jsou i *Mandaríni* opatřeny podtitulem *nepravidelný román*. Ať už to znamená cokoli, určité prvky používá Stanislav Komárek vcelku pravidelně: Způsob členění do číslovaných kapitol, obálku Bedřicha Vémoly s oknem a obrázkem Karla Stibrala; vedlejší roli si i zde zahraje biolog jménem Stanislav Komárek a nezměnil se koneckonců ani humorně esejistický styl, pro který je charakteristické, že mnohým komplikovaným souvětím jednak výsostně poučí, jednak neméně výsostně pobaví. Někdo tomu propadne, někdo se naopak nad takovou „přechytralostí“ ošklíbá. Kdo zná Komárkovu publicistiku a eseje, mohl by si pomyslet, že S. K. snad ani jinak psát neumí. Jenže on nejspíš umí, také v *Mandarínech* jsou místa, kde autor hrdinovo hnutí myslí ani tak nepopisuje, jako je spíš na čtoucího přenáší (např.: „Nad přejetou ropuchou zadržela: »Už je v nebičku...«“ nebo „Po návratu se mu zdál svět jaksi cizí, přejinačený, nevyznal se v něm a bál se – tu se o zlomek vteřiny vyhnul autu při přecházení silnice, tu se poděsil kousku staniolu hnaného větrem. Cítil, že nikam nepatří.“).

Hrdinou je sinolog Jindřich Krottenbacher, „mandarín“, tj. nečínským slovem nazvaný tradiční čínský učenec a feudální hodnostář, ale také (podle Lumíra Klimeše) „hanl. zast. vlivný, ale netečný člověk“. S posledním slovníkovým významem to zde není tak jednoznačné, Krottenbacher je totiž ve všech směrech dosti akční – v jistém smyslu netečnější než jiní je leda svým vědeckým, intelektuálským postojem ke světu a z něho vyplývajícím odstupem a uměřeností – která však, snad aby se síly vyrovnaly, občas vyplodí situace velmi zvláštní a neumě-

řené. Mandaríny jsou i jeho přátelé, rovněž intelektuálové. Krottenbacher sám je podle všeho trochu mravný a čestný, trochu kariérista, trochu dobrodruh, trochu je i soucitný, trochu zbabělý, trochu cynický a trochu muž činu – od všeho tak nějak v rozumné míře, aby neztratil sympatie autorovy ani čtenářovy.

Typická pro všechny tři Komárkovy prózy (*Opšlstisova nadace*, *Černý domeček* i *Mandaríni*) je „vědecká“ nestrannost, s jakou autor pozoruje hemžení a životní peripetie svých postav – s podobným věcným zaujetím, jako kdyby šlo o prvky pod mikroskopem. Záblesky sympatií k nim nejsou zcela prosty ironického vyeurstvívání, ale ani nádechu škodolibosti. Tato nestrannost a odstup způsobuje, že dosti divoké životní peripetie Jindřicha Krottenbachera, které by vydaly na několik thrillerů, hororů a telenovel (namátkově: vražda Krottenbacherovy ženy, znásilnění bezmocného Krottenbachera zdravotní sestrou, z které se vyklubou přeoperovaný chlapík, kletba, následná smrt bratra a doživotní nepřátelství otce a matky, sebevražda studenta atd.), kupodivu děj románu příliš neposouvají, spíš v něm staticky tkví – oblévány zajímavými zážitky hrdinů z cest a podivuhodnými vědeckými problémy, kterými se hrdinové právě zabývají. Protože se věnují různým vědním oborům, vnášejí do románu další a další motivy a vtipné texty. Kromě Tajné kroniky Mongolů, které se věnuje hlavní hrdina Krottenbacher a jejíž souvislost s románem je, pokud mi něco důležitého neuniklo, paradoxně spíš vágně-dekorativní, přináší další mandarín, biolog, zkoumající čmeláky, téma kolektivního organismu a parazitování – zprostředkuje též informaci o démonopitékovi, opici, vydávající se za roční dítě a parazitující tak na lidských matkách. Další z mandarínů se zajímá o sektu Kameněvců, která

byla napojena na hitlerovskou šlechtitelskou stanicí „Nového člověka“... Témata se prolínají a nabízejí všelijaké průhledy a souvislosti, zvládají mandarín se příležitostně, jen tak, pouštětí po stopách dalších zajímavostí – navštíví např. Annu Proletářku, aby zvěděli, co je zač, Krottenbacher nalezne přepis neznámého příběhu Karla Maye o tom, jak May vylepšil novelu Barbory Němcové *Stařena*, v moskevském archivu jeden z mandarínů náhodou objeví Leninův dopis... Tyto „vědecké“ motivy románem pohybují o něco více. Je to pestré, nehorázné a vtipné, je toho moc a někomu se z té obzérné hostiny může až zvednout žaludek (viz *Host* č. 10/2007). Můžeme se z ní ale také těšit a brát ji jako prokreslené hemživé pozadí, nutné pro jednoduchý (ale bez tohoto zjemňujícího, komentujícího a relativizujícího pozadí až příliš absurdní a dryáčnický) pohyb po souvislostech mezi ambicemi, nenávistí, černou magií, láskou a smrtí hlavní postavy – Jindřicha Krottenbachera. V klíčových scénách, které se objevují spíše ke konci knihy, je asi nejvíce energie (emocí?) a na rozdíl od ostatních je člověk vydoluje z paměti i po delší době. Vylupuje se z nich vlastně téma dosti faustovské.

Z jiného úhlu pohledu by se dalo říci, že hrdinkou nepravidelného románu *Mandaríni* je divoká a plodná doba 90. let, to ona se v románu vyvíjí, zraje a graduje, je úzkostlivě sledována (pochopitelně nikoli očima politického komentátora, nýbrž na chodbách a z oken vědeckých pracovišť) ve svých vzepětích až k pozvolnému uvádání a neodvratnému uváznutí v haldách formulářů, které si nakonec i ona vytvořila. Toky energie jako by na jedno desetiletí vystoupily ze svých řečišť, aby si po krátkém období úrodného chaosu postupně vymlely koryta nová. Krottenbacher a další mandaríni jsou pak jen obarvenými

částeczkami, jejichž zviditelnění nestrannému vědci umožní sledovat pohyby a směry vichru, který je unáší. Ambiciózní a dobrodružně zvědavý mandarín jako alegorická postava se s touto dobou rojí, identifikuje a s ní i umírá. Zatažen do černé magie další alegorickou postavou (chtivou moci a peněz z Bruselu) přijímá nakonec smrt (řád) z rukou ženy nevinně a naivně milující, a to prostřednictvím akupresurního bodu štěstí, „po jehož správném stisknutí se údajně přihodí na fyzické rovině právě to, co je pacientovi nejvíce ku prospěchu“.

Mandaríni tak můžeme číst i jako oslavu ne vždy na první pohled patrného, avšak bezpečně existujícího řádu – neúprosné a velkorýse zacházejícího s protiklady na všech úrovních: Východu a Západu, střízlivosti a ztráty kontroly, Freuda a Junga, muže a ženy, toho ženského v muži a mužského v ženě, vědy a černé magie, lásky a smrti atd.

Shrnuto a podtrženo, *Mandaríni* se povedli – je možno kochat se inteligentními vhledy, smát se nad vtipnými postřehy a mystifikacemi, poučit se trefnými popisy vzdálených i blízkých jevů a krajin, ale ani hledači hloubek nevyjdou při troše námahy s prázdnou. Stanislav Komárek tomuto třetímu *nepravidelnému románu* (možná právě proto, že ho prohlásil za poslední) odevzdal všechno, co v danou chvíli měl, a za to mu patří chvála. Přesto *Mandaríni* zůstávají prózou sepsanou jakoby mimočasem vědcem. Kdoví, co by se stalo, kdyby S. K. napřel ambice poněkud směleji směrem k literatuře, neproháněl až příliš slova oklikami popisů, jak mají ve zvyku učenci, a nechal je raději s důvěřivostí literátů jednat. Tj. kdyby kultivoval a množil podobná místa, jaká byla svrchu citována. Možná by pak vznikl i román „pravidelný“, ve kterém by se síly a chytré nápady netříštily o sebe navzájem, nýbrž...(!)

Božena Správcová